

Nämüçin fanatizm edebiýatdan we azatlykdan gorkýar?

Category: Edebi makalalar, Kitapcy, Sözler

написано kitapcy | 24 января, 2025

Nämüçin fanatizm edebiýatdan we azatlykdan gorkýar? NÄMÜÇIN FANATIZM EDEBIÝATDAN WE AZATLYKDAN GORKÝAR?

kitapcy.com

Dinleriň we ideologiýalaryň bir ülňüli, üýtgewsiz, bir tiplesdiriji, kollektiwci, gyşarnyksyz, reduksionist adam we dünýägaraýslary bolýar.

Şular ýaly aýratynlyklarynyň bardygy sebäpli häzirki wagtda adamy, tebigaty, durmuşy reduksionist we berk berk düzgünli ideologiýalardyr dinleriň çemeleşmeleri bilen aňlamak, düşündirmek dogry däl.

Häzirki wagtda absolýut doğruchtal we diýdimzor tebigata eýe fanatizmleriň (yñdarmalygyň) edebiyatda, pelsepede, ylymbilimde, sungatda, ahlakda çuň many-mazmunly, batnykly we döredijilikli sözleri ýok diýen ýaly.

Absolýut doğruchtal we diýdimzor ideologiýalardyr dinler many-mazmunly, aç-açan, döredijilikli sözleri aýtmagyň deregine, eýerijilerini adamy ýok etmäge höweslendirýän we ugrukdyrýan

epizodlaryň ýuze çykmagyna sebäp bolýarlar.

Golaýda dünýä meşhur ýazyjy Salman Rüşdi mazaly gojalşandygyna garamazdan, Hadi Matara atly bir yñdarmanyň hüjümine uçrady we agyr ýaralandı.

Eýran diktatory Homeýni çeper eser ýazandygy sebäpli ýazyjynyň ölüm fetwasyny beripdi.

Homeýni çeper eseri bahana edip, dini halkara güýç göreşiniň guraly hökmünde ulandy.

Diniň döwletiň öz içinde halkara güýç göreşlerinde hemiše ulanylýan gurala öwrülmeginiň san-sajaksyz mysaly bar.

Eýran režimi dini we mezhebi global gurşawda täsirli ýumşak güýç guraly hökmünde häzire çenlem ulanyp gelýär.

Eýranyň Salman Rüşdiniň üstünden dini halkara güýç göreşiniň guraly hökmünde ulanmagy birnäçe kynçylyklara we birnäçe täze meseleleriň gozgalmagyna sebäp bolýar.

Şunuň bilen baglanyşyklykda «nämüçin fanatizmiň edebiýatdan we erkinlikden gorkýandygy» baradaky sowalyň düýpli ara alynmagy we jedelleşilmegi gerek.

Fanatizm diniň we ideologiýanyň hasabyna, adam tejribesiniň gazananlaryny bir kiçi galyba sygdyrjak bolýar.

Adamzat tejribesiniň gazananlary ýeke formula ýa-da galyba sygmajak derejede bay we çäksiz köpdürlülige eýe.

Ýeke-täk ýoluň ýa-da çözgüdiň bardygyny aýdýan dinlerdir ideologiýalar aslynda adam bilen bir hatarda durmuşy we tebигy hakykylygy, köpdürliliği ret edýärler.

Adamy we durmuşy ret edýän ähli dinler we ideologiýalar fanatizmi (yñdarmalygy) hem-de zorluk-sütemi ýaýýarlar.

Awtoritar dinler, ideologiýalar hemiše başgalary duşmanlaşdyrmak we şeýtanlaşdyrmak arkaly, olary saýrylaşdyrýar, gymmatsyzlaşdyrýar, iň pes derejä düşürmäge çytraşýar.

Awtoritar dinlerdir ideologiýalaryň çeşmeleri özlerini kabul etmedik adamlaryň nähili ýoldan çykandygy, azgynlyga düşendigi we nädip heläkçilige gidendigi baradaky hekgetlerden doludyr.

Bir diniň awtoritar terzde özükiden tapawutly ynançlary saýlap alanlary saýrylaşdyrmagy we nyşanalamagy ynsanperwer plýuralizme garşy duşmançylygyň ýuze çykmagyna sebäp bolýar.

Awtoritar we totalitar dinler pluralizme garşy gidişleri ýaly, ylyma, pelsepä, şahsa, gepiň keltesi her bir zamanabap täzeçillige, özgerişlige garşydyr.

Awtoritar we totalitar ideologiýalar zamanabap dünýäniň

gymmatlyklaryna we ýasaýyş-durmuş formalaryna garşı çykma^k bilen özleriniň biziň günlerimizdäki güýjüni kanunylaşdyrmaga we berkitmäge synanyşýarlar.

Birmahalky taryhy eýýamlaryň köne, derege ýaramaýan garaýylary bilen adamy we durmuşy aňlamak mümkün däl. Zamanabap döwürde adam – azatlyga, akyl-paýhasa we hormatsylaga eýe, özboluşly indiwid bolup durýar. Başgaça aýdanda, adam azat, buýsançly, akyllı we gaýtalanmaýan özboluşly şahsdyr.

Dinler we ideologiýalar azat, özdiýenli we özboluşly şahsyň pikirlerini hiç mahalam halamaýar.

Azat, özdiýenli, özboluşly şahslar hiç haçan belli bir dine, medeniýete, ideologiýa ýa-da identifikasiýa baglanyp galmandyr.

Akyllı-huşly adamlar hökmünde şahslar okap-öwrenen, gören-eşiden maglumatlary we toplan tejribeleri arkaly durmuşlarynyň dürlü döwürlerinde dürlü ugurlara yöneliп, her dürlü yönelişde dürlü pikirleri beýan edip bilerler.

Azat şahslaryň dürlü-dürlü yönelişi täze çeper we pelsepewi eserleriň, sungat eserleriniň, ylmy işleriň döremegine gönezlik bolup hyzmat edip biler.

Şahslaryň saýlap alan azat saýlawlary olaryň durmuşyny, şertlerini we jemgyýetlerini düybünden özgerdýär we şekillendirýär.

Azat edebiýatçy, pelsepeçi ýa-da alym arasynda doglup, kemala gelen guramaçlykly ynançlaryň we ideologiýalaryň dogmatlaryny inkär edip biler, bulardan daşgaryn özüne amatly täze gymmatlyklary, garaýylary, ideallary öñe çykarybam biler.

Azat ýazyjy tutanýerli we tankydy ruha eýedir. Azat ýazyjy basyşyň, diýdimzorlugyň we fanatizmiň üýtgäp durýan görnüşlerini radikal tankyt bilen garşylaýar.

Azat ýazyjy çeper eser ýazan wagtynda, muny haýsydyr bir dine ýa-da ideologiýa alternatiwa hökmünde ýazmaýar.

Çeper edebiýat – islän pikiriňi beýan edip bilmekdir, islän hyýaly pikiriňi kagyz yüzünde janlandyrmakdyr.

Çeper edebiýat adamy gysýan, törpileşdirýän, ýasamalaşdyrýan ähli öte geçmeleri we ýaramazlyklary täzeden çeperleşdirmek arkaly adamy arasynda gezip ýoren reallyklar bilen täzeden yüzleşdirip, gözüniň alnyndaky düýpli ýaramaz ýagdayýyndan nädip çymalydygy babatda adama täsirli güýç çeşmelerini bermäge synanyşýar.

Azatlyk we edebiýat bir bitewi ruhdyr.

Azatlygyň ýok ýerde edebiýat hem bolmaz.

Zorluk-zulum, ýanamalar we senzura bilen azatlygy ýok etmegin özi aslynda edebiýatyň, pelsepäniň, ylym-bilimiň, sungatyň ýok edilmegidir.

Ýazyjy-şahyrlar azat şertlerde pikirlenip, hyýal atyna atlanylýazmaly. Basyşyň, gynamalaryň maksady ýazyjynyň hyýal atyny, pikirlenme ukubyny, döredijilik dünýäsini ýok etmekdir.

Edebiýat adamy we durmuşy erkin çeperleşdirip, azat adamy belende göterýär.

Fanatizm adamyň şahsyýetleşmeginden we azatlaşmagyndan gorkýandygy üçin edebiýaty ýigrenýär hem-de gorkýar.

Bilal SAMBUR,

Ankaranyň Ýyldyrym Beýazit adyndaky uniwersitetiniň mugallymy, professor.

26.08.2022 ý. Edebi makalalar